

19de zondag door het jaar / 13 augustus 2023

Exegetische notities eerste lezing

1 Koningen 19,9a.11-13a

In de Bijbel wordt Elia plotseling, zonder enige introductie in 1 Koningen 17 ten tonele gevoerd om tenslotte in 2 Koningen 2 naar de hemel te varen. *Mijn God is JHWH* is de Nederlandse vertaling van de naam *Eliyahoe*, kortweg Elia. Als een wervelwind verschijnt hij ergens en verdwijnt ook weer alsof hij door de geest van JHWH op een bepaalde plaats wordt afgezet en weer weggerukt. In een tijd waarin Baäl, de Kanaänitische god van regen, wind en vruchtbaarheid, in Israël steeds meer aanhangers krijgt, komt Elia ineens opzetten. Over latere profeten vertelt het Eerste Testament vooral wat zij verkondigen. De Elia-cyclus legt daarentegen het accent op de daden van deze profeet. Hij is profeet van confrontatie en wonderbaarlijke gebeurtenissen. Duidelijk dus een profeet om je over te verwonderen. Hij waagt het vrijmoedig te verkondigen dat niet Baäl, maar JHWH heer en meester is over de vruchtbare krachten van de natuur. De naam Elia blijkt tevens zijn programma als profeet. Door de opvatting dat JHWH de enige ware God is, krijgt hij het aan de stok met koning Achab en koningin Izebel die van Fenicische komaf is en fervent aanhangster van Baäl. Met name Izebel kan Elia's bloed wel drinken. Voor Elia zit er daarom niets anders op dan te vluchten. Na een dagreis vluchten, belandt hij in de woestijn en wil hij niet meer leven. Na een verwondering oproepende spijziging vindt hij echter de kracht zijn vlucht voort te zetten. En daarmee komen we bij het begin van de eerste lezing.

Elia vindt een vluchtplaats in een grot bij de berg Horeb, *de berg van God*. De naam van deze berg is vertaald 'de dorre, eenzame' en deze vertaling stemt mogelijk meer tot nadenken over de diepere betekenis ervan dan het antwoord op de vraag of de Horeb identiek is aan de Sinai. De goddelijke berg lijkt op een woestijn waar je eenzaam verblijft. De vlucht van Elia vindt geen genade in de ogen van JHWH. Elia wordt door Hem gesommeerd de grot te verlaten en voor Hem *aan te treden*. Ook al woedt er rond de berg een hevige storm - zo krachtig dat daardoor rotsen afbreken - weet Elia dat JHWH niet in de wind schuilt. Dit geldt al evenmin voor de aardbeving die vervolgens losbarst en gevolgd wordt door hoog oplaaierende vlammen. Realiseert Elia zich dat dit alles tekens zijn die gewoonlijk aan die verfoeilijke Baäl worden toegeschreven? JHWH wordt in elk geval nu door Elia niet met dergelijke verschijnselen geïdentificeerd. De ontroerende poëtische uitdrukking die de schrijver gebruikt voor wat er vervolgens komt, wordt alleen hier in het Eerste Testament gebruikt. In het Hebreeuws luidt het vers: *we'achar ha'esj qol demama daqqa*. Kernwoord is *qol*, 'geluid/stem', een zelfstandig naamwoord met een diepere betekenis die de louter fysieke trillingen overstijgt. Denk aan uitdrukkingen als 'een ander geluid laten horen' of 'in een bepaalde stemming zijn' die immers ook niets zeggen over het aantal Hertz. De woorden klinken ook als *het suizen van een zachte bries*.

Elia staat sprakeloos, is met stomheid geslagen. In de oorverdovende stilte na de storm 'hoort' Elia JHWH. Dit werkwoord overstijgt ook het louter luisteren naar trillingen. Elia ervaart de werking van de *qol*. Hij keert tot zichzelf en kan niet anders dan zijn profetenmantel over zijn hoofd slaan en de grot uit lopen.

Einde lezing, maar Elia hoort hierna de *qol* die zegt 'Elia, wat doe jij hier?' En Elia herkent die *qol* direct als de *qol* van JHWH die zich met hem onderhoudt op intieme en mystieke wijze.

Het suizen van een zachte bries is het beeld voor JHWH die zorg draagt voor Elia en diens leven redt, als de profeet de dorre dood zoekt. Elia vindt de bemoediging die hij nodig had om de aanhangers van Baäl te weerstaan.

Exegetische notities antwoordpsalm

Psalm 85,9ab-10.11-12.13-14

JHWH spreekt woorden van vrede voor iedereen die dat wil horen. Zijn vrede en nabijheid hebben alles met elkaar te maken. Psalm 85 heeft als achtergrond de tijd na de terugkeer uit de ballingschap. Niet alles ging zoals het zou moeten gaan. De nationale opbouw kende tegenslag in de vorm van misoogst en onderlinge verdeeldheid. De terugkeer liep uit op één grote desillusie. Het derde deel van de psalm heeft het lectionarium geselecteerd voor de antwoordpsalm. We horen een profetisch woord van iemand die door de Geest gedreven is. Zijn woorden bewegen zich rond het begrip *sjaloom*. Voor ons is *vrede* gewoonlijk een begrip met een negatieve definitie, namelijk *niet-oorlog* = vrede. In het Hebreeuwse *sjaloom* ligt de nadruk op *vernoegen*, *tevredenstellen*, *welstand* en *heil*. De psalmist beschrijft met behulp van verschillende parallellismen een soort heilsorakel, een vage maar ideale voorstelling van de heilstijd. De door JHWH gebrachte geestelijke elementen als orde, waarheid en gerechtigheid vallen elkaar dan om de hals.

Exegetische notities tweede lezing

Romeinen 9,1-5

Paulus, een joodse schriftgeleerde, heeft Jezus als de Messias ervaren en in hem de weg naar bevrijding en definitieve vrede gevonden, maar het overgrote deel van het joodse volk is op deze weg van de Gezalfde niet meegegaan. De kernvraag waar Paulus vervolgens mee worstelt is waarom uitgerekend het joodse volk, door God uitverkoren en een Messias verwach- tend, Jezus Christus heeft verworpen. Deze verwerping door zijn volksgenoten maakt hem zeer bedroefd. Paulus somt hun vele voorrechten op.

Zij zijn Israëlieten en bezitten de *aanneming tot zonen*. Israël is in morele zin de eerstgeboren zoon van God. Zij bezitten de heerlijkheid waardoor God temidden van zijn volk woont en zich aan zijn volk mededeelt. Zij zijn 'verbonden' met Mozes en de Wet, uitdrukking van Gods wil. En ook is er een band met de eredienst, aan de ware God gebracht, met de Messiaanse belofte, met de aartsvaders, aan wie Gods openbaring was geschied en vooral met de eer de Messias te hebben voortgebracht. Christus is als het ware de bekroning van de hele opsom- ming. In Jezus Christus bevestigt God zijn trouw aan Israël. Hij blijft trouw aan zijn beloften. Daarom is hij *de gezegende tot in eeuwigheid, amen*. Opmerkelijk is dat Paulus deze verklar- ing laat voorafgaan door een vijfvoudige verzekering:

1. ik spreek de waarheid
2. ik doe dat in Christus
3. ik lieg niet
4. mijn geweten waarborgt het mij
5. het doet dat in de heilige Geest.

Zijn verklaring krijgt hierdoor het kenmerk van een eed, waarbij Christus als goddelijke ge- tuige wordt opgeroepen.

Exegetische notities Evangelie

Matteüs 14,22-33

Matteüs legt bijzondere nadruk op het alleen-zijn van een biddende Jezus. In het begin van de evangelielezing *dwingt* Jezus zijn leerlingen. Van zachtmoedigheid is hier geen sprake. Het werkwoord dat er in het Grieks staat is heftig. Er is sprake van een noodsituatie. Het lijkt wel

of hij vlucht voor volk en leerlingen. Zijn gebed vormt de schakel tussen de voorafgaande verwondering oproepende broodvermenigvuldiging en het komende natuurfenomeen. Het is niet aannemelijk dat Matteüs de bedoeling heeft gehad natuurwetenschappelijk controleerbare gebeurtenissen te bewijzen. Zijn beschrijving lijkt helemaal gericht te zijn op het heil van mensen en in dienst te staan van de verkondiging. In de oudheid werd aan goden, halfgoden, helden en andere voortreffelijke mensen toegeschreven, dat zij macht hadden over de krachten van de natuur. Zulke gaven baseerde men deels op magie, deels op goddelijke krachten. Vanaf de literatuur uit het boeddhisme tot en met de klassieke oudheid zijn hiervan vele voorbeelden te vinden. Ook de joodse Talmoed kent verhalen over verwondering oproepende verschijnselen op zee. Deze opvattingen van een 'goddelijke mens' met magische vermogens zijn op Jezus overgebracht. In het milieu waarin de evangelies zijn ontstaan leven dergelijke Helleense verhalen door. Maar er vindt een accentverschuiving plaats. De evangelielezing van vandaag draagt het stempel van het *paasgeloof* van de vroege kerk en heeft het Eerste Testament als achtergrond waar we lezen: *Door de zee liep uw weg, door de wijde wateren uw pad, maar uw voetsporen bleven onzichtbaar.*¹ En: *Hij spant het hemelgewelf, Hij alleen en wandelt op de hoog oprijzende zee.*² Zee en golven gelden in het Eerste Testament als beelden voor de angstwekkende machten van chaos en dood. Wat het boek Exodus meldt over de doortocht van Israël door de Schelfzee is ook de achtergrond van wat Matteüs vertelt over de overtocht van Jezus' leerlingen over het meer (van Gennesaret of Galilea), waarbij de wind de rol van satan vervult. De meeste vertalingen schrijven dat de wind *tegenzat*, maar bij het hier gebruikte Griekse woord speelt ook *vijandigheid* mee. De angst van de leerlingen in dit verhaal is begrijpelijk.

Naast dit motief van wind en water als beeld van bedreigende machten, spelen nog twee andere motieven een rol: het geloof in JHWH als de enige Heer over die machten en de reddende en heilbrengende ontmoeting met Jezus. Deze drie hoofdbestanddelen corresponderen met de driedelige begroeting van Jezus: Weest gerust - Ik ben (het /er) - Vreest niet. *Weest gerust* is letterlijk de meest geruststellende uitdrukking in het Eerste Testament. *Ik ben (het/ er)* verwijst ontegenzeggelijk naar JHWH. In het Grieks staat er *ego eimi* dat letterlijk vertaald *ik ben*. JHWH openbaart zich in soortgelijke woorden aan Mozes in het brandende braambos. Deze uitspraak staat in de context van een verschijning van JHWH die vrees oproept. Het laatste deel is dan ook *Vreest niet*.

Nadat Jezus' aanhangers hem als 'de verrezenen' hadden ervaren, werden elementen van de JHWH-belijdenis op Christus toegepast. Ook hij werd de heerser over alle bedreigende machten, zelfs over de macht van de dood. Het verhaal van Jezus, lopend over het meer, veronderstelt het christelijke geloof in de opgestane Heer en is daardoor een christologisch verhaal of *christofanie* geworden. Jezus openbaart zich als de Zoon van God. De inzittenden van de boot is dit nu duidelijk geworden. Hun oer-christelijke belijdenis, geuit terwijl ze zich voor Jezus neerwerpen, berust op het geloof van de vroege kerk in zijn verrijzenis. De biddende Jezus uit het begin van de lezing wordt nu zelf aanbeden. De lezing krijgt hiermee een merkwaardige spanning.

Matteüs schrijft nog meer. Hij vertelt hoe Petrus over de rand van de boot stapt en hoe hij de meester over de golven tegemoet gaat. Zijn enthousiasme is opmerkelijk. Maar hij wordt overvallen door twijfel en hij dreigt te zinken. De Meester grijpt hem en redt hem. Door deze episode wordt de tekst een verhaal voor de leerlingen, waarbij Petrus, nota bene de Rots, prototype is voor de kleingelovige. Vol vertrouwen stevent hij op Jezus af, maar onder invloed van de omstandigheden valt hij ten prooi aan angst en twijfel. De leerlingen hebben veel mee-gemaakt met Jezus, maar door wat hij hier doet, komen zij tot een nog dieper inzicht in wie

¹ Psalm 77,20.

² Job 9,8.

hij is: een inspirerende en verwondering oproepende rabbi, heerser over de gehele fysieke en geestelijke wereld.

Focus

In de storm

In het oog van de storm ervaar je bedreigende krachten. Maar in de stilte ná de storm is het goddelijke te vinden. God en Jezus zijn een reddende kracht en een verademing voor allen die dit willen horen. De mens kan meer dan hij denkt als hij zich niet laat afleiden door angst.